

Soumrak selského stavu 1945–1960

K. JECH

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001

Kniha historika Karla Jecha se zabývá mechanismy a průběhem tzv. kolektivizace v Československé republice v patnácti letech po II.světové válce.

Autor začíná svou studii charakteristikou selského stavu, mezi jehož příslušníky počítá hospodáře s usedlostmi o výměře mezi patnácti a padesáti hektary. Tento selský stav představoval nejen významnou zemědělskou sílu, ale především byl základnou politické moci agrární strany, nejsilnější politické strany první republiky. Charakteristická pro něj byla poměrně značná organizovanost a formy hospodářské kooperace (kampeličky, družstevnictví apod.).

Autor poté poměrně stručně charakterizuje zásadní proměnu zemědělské politiky KSČ v roce 1948. Původní snaha získat rolnictvo na svou stranu vyjádřená např. v tzv. Hradeckém programu ustoupila radikálnějšímu směru politiky zaměřenému na kolektivizaci a „vybudování socialistické velkovýroby“.

Pozornost je v práci dále věnována legislativním a administrativním nástrojům, které byly k tomuto účelu používány. Autor dokumentuje pozoruhodnou souslednost celého procesu – nejdříve byl na podzim 1948 předsednictvem ÚV KSČ určen již zmíněný směr a cíl zemědělské politiky, v následných diskusích v rámci vedení KSČ byl definován nepřítel („kulak“ nebo též „vesnický boháč“), v další fázi pak nastoupil výběr vhodných legislativních nástrojů pro „omezování vesnických boháčů“, zde byly tvůrčím způsobem využity stávající zákony, které původně sloužily k řízení zemědělského sektoru či jiných odvětví hospodářství (týkající se pachtovného, zemědělského plánu, stíhání „černého“ obchodu apod.), v této fázi již byla důležitá součinnost funkcionářů na všech úrovních rozhodování. V průběhu roku 1950 pak postupně zesilovala váha justičních orgánů v celém procesu. Výsledkem státního tlaku a zastrašování pak byl nejen rychlý nárůst počtu JZD, ale také skutečnost, že již koncem roku 1950 byl k dispozici rozsáhlý půdní fond, který stávající družstva a státní statky ani nebyly schopny převzít.

Autor dokumentuje další zostření politiky KSČ vůči selskému stavu v roce 1951, kdy již v březnu kolegium ministerstva zemědělství např. doporučovalo nahradit nucené výkupy techniky faktickým zábořem bez náhra-

dy a kdy se především prosadilo radikální stanovisko ministra zemědělství Ďuriše, že „vesnické boháče“ je třeba nejen zbavit půdy, ale přímo vystěhovat z vesnic. V souvislosti s tím bylo iniciováno i vylučování sedláků z JZD. V první polovině roku 1951 pak byla postupně připravována tzv. Akce K (kulak), komplexní plán dalšího potírání selského stavu především prostřednictvím procesů a následného nuceného vystěhování. Formálním zakotvením byla tzv. směrnice tří ministrů (spravedlnosti, vnitra a národní bezpečnosti). Na Akci K navazovaly od roku 1952 další administrativní kampaně (vylučování selských dětí ze škol, sedláků z národních výborů apod.). Autor sleduje i technické a organizační problémy způsobené radikálním kurzem, krátké pozastavení Akce K přes léto 1952 a její opětné spuštění, vyvrcholení na jaře 1953, opětné zastavení v polovině roku 1953 (tentokrát diktované změnami politickými podmínkami ve východním bloku a z toho plynoucí nejistotou) a její formální zrušení v lednu 1954.

V závěru se pak autor věnuje dokončování kolektivizace do roku 1960. Jistý mezník zde představuje rok 1956, kdy celostátní konference KSČ v zásadě povolila individuální přijímání kulaků do JZD, ve studii je ovšem také doloženo opětovné přitvrzování zemědělské politiky koncem padesátých let. Dále následuje bilance následků kolektivizace pro selský stav a nakonec se autor ještě zamýšlí nad současnými podmínkami a možnostmi obnovy selského stavu.

Publikace se opírá o bohaté archivní zdroje, velmi cenné je zejména plastické vystižení celého mechanismu kolektivizace a součinnosti různých mocenských orgánů při jejím uskutečňování – postupné přerůstání jisté „improvizace“ v propracovanou a formálně ukotvenou a stále se radikalizující kampaň, v níž postupně trestní a bezpečnostní orgány přebírají vedení od orgánů hospodářských. V druhé části studie pak autor více využívá dokumentů charakterizujících průběh kolektivizace na nižších stupních řízení a dokládajících osudy postižených. Rovněž významná je i pozornost, kterou autor věnuje Slovensku.

Pro výzkum dějin kolektivizace představuje Jechova monografie významný krok, řada otázek však stále ještě zůstává otevřená a čeká na další zpracování.

RNDr. PhDr. Michal Kubálek, Ph.D., Česká zemědělská univerzita, Praha